

Вікторія Савіщенко
декан юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
кандидат педагогічних наук, доцент

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ ЯК НАУКИ

Фундаментальний правовий принцип і доктрина – верховенство права є аксіологічним орієнтиром розвитку громадянського суспільства та людино-центрованої держави, який забезпечує гуманістичний зміст панування права. На міжнародному рівні, забезпечуючи рівність людей, націй і держав, принцип верховенства права відображено в Загальній декларації прав людини (1948 р.), Статуті Ради Європи (1949 р.), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Хартії основоположних прав ЄС (2000 р.). В Україні принцип верховенства права закріплено ст. 8 Конституції України. Проте, незважаючи на його нормативне закріплення в міжнародних та вітчизняних документах, принцип верховенства права не може бути реалізований без деонтологічно підготовленого державного службовця, юриста, військового, лікаря, вчителя.

Найбільш широке коло питань стосовно зміст принципу верховенства права та його значення для розвитку доктринальних положень юридичної науки містять монографії, публікації В. Авер'янова, С. Головатого, В. Зайчука, В. Кампо, А. Колодія, В. Копейчикова, Д. Лук'янця, О. Мірошніченка, В. Погорілка, П. Рабіновича, А. Селіванова, В. Сіренка, В. Шаповала, Ю. Шемшученка та інших.

Деонтологічні проблеми професійної юридичної діяльності вивчали С. Алексєєв, М. Айзенберг, О. Бандурка, І. Бенедик, В. Власюк, В. Горшенков, С. Гусарєв, О. Скакун, С. Сливка, В. Сокурєнко, О. Тихомиров, В. Черней та ін.; психолого-педагогічні основи формування професійної компетентності вивчали О. Дубасєнєк, М. Дяченко, П. Зеєр, І. Зимня, С. Калашникова, О. Пометун, Н. Ничкало, Ж. Таланова та ін. У вітчизняній науці здійсненні розвідки з проблем педагогічної деонтології М. Васильєвою, формування правової культури та компетентності майбутніх правоохоронців В. Ільїною, М. Підберезьким, В. Рижиковим, О. Федорєнко, Г. Яворською та ін. Значний внесок у розробку питань деонтологічної підготовки лікарів зробили С. Боткін, О. Грандо, В. Ехалов, О. Клигунєнко, С. Левенець, О. Мурзіна, М. Петров, Б. Петровський, Я. Попович, Н. Сокольський та ін. Деонтологічній підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників присвячені праці В. Гащука, державних службовців – К. Вигуру, О. Клименко, працівників митних орга-

нів – О. Корольова та ін. Проте комплексного вивчення методології професійної деонтології не здійснено.

У Філософському енциклопедичному словнику визначено, що деонтологія є розділом етики, в якому розглядаються проблеми обов'язку і належного [1]. Її методологічною основою є дві парадигми філософії моралі – це деонтологічна етика обов'язку і блага та телеологічна етика справедливості, турботи та піклування [2]. У широкому розумінні, деонтологія, виділившись у структурі етики, вивчає проблеми обов'язку і належного в усіх сферах життєдіяльності людини: професійній, громадянській, сімейній, державній та ін. На даному етапі розвитку деонтології найбільш науково сформованою є професійна деонтологія. Професія, як вид діяльності, орієнтована на задоволення потреб людини, суспільства, держави. Її суспільна значущість, роль і значення в житті кожної людини обумовлює визначення предмету професійної деонтології – професійний морально-етичний обов'язок. Виходячи із такого розуміння предмету, професійна деонтологія є галуззю знань про професійний обов'язок, сутність і соціальне призначення професії, її етичні стандарти.

Професійна деонтологія є складним утворенням, що включає різні галузі знань про морально-етичний обов'язок у професіях з високим ступенем моральної відповідальності: лікар, вчитель, вчений, юрист, військовий, державний службовець, правоохоронець, журналіст та ін. Спільний предмет дослідження пов'язує різні галузі деонтології: медичну, юридичну, педагогічну, військову, поліцейську та ін. Водночас кожна галузь деонтології має свій власний предмет дослідження:

- медична деонтологія – вчення про належну поведінку медичних працівників, яка створює сприятливі умови для видужування хворого. Це сукупність етичних норм і приписів для медичних працівників, необхідних їм у здійсненні професійної діяльності [3, с. 33];

- юридична деонтологія – галузь юридичної науки, яка є системою знань про кодекс професійної поведінки правознавця, тобто про систему правових, політичних, психологічних, етичних, естетичних, інформаційних та інших норм-вимог, що загалом визначає соціально-правовий режим професійного спілкування юриста з колегами і клієнтами, а також про основні види юридичних професій та характер юридичної практики у співвідношенні її з наукою і освітою [4, с. 11];

- педагогічна деонтологія – розділ педагогічної науки, яка є узагальнюючою системою принципів, норм, вимог, яким має відповідати поведінка педагога в умовах професійної діяльності [5, 27 с.];

- деонтологія державної служби – є одним із центральних елементів тієї державності, якою повинна керуватися будь-яка посадова особа державної служби. Це щось більше, ніж просто професійна совість найманого робітника, який працює на державу. «Державність» впливає з Конституції... і з необхідності якоюсь мірою жертвувати своїми інтересами в разі служіння суспільству [6].

Сучасний стан розвитку професійної деонтології характеризується інтеграцією. Попри те, що галузі професійної деонтології формувалися самостійно, закономірний процес синергії дозволяє пов'язати між собою раніше відокремлені науки: філософію, етику, медицину, педагогіку, юриспруденцію, військові та інші науки шляхом узагальнення знань про професійний морально-етичний обов'язок, модель особистості професіонала, визначення професійно важливих якостей, розробку етичних кодексів, стандартів, обітниць (присяг), закономірностей формування деонтологічно-компетентної особистості, регулювання морально-правових відносин у професійній взаємодії.

Професійній деонтології як науці притаманні ознаки. По-перше, вона є суспільною наукою, оскільки основні об'єкти професійної деонтології (професійний обов'язок, професійна культура, професійна діяльність) є соціальними феноменами. В соціумі відбувається розподіл праці. В залежності від рівня цивілізаційного розвитку виникають і зникають професії. Виконуючи професійні функції, людина забезпечує не тільки добробут своєї родини, а й приносить користь суспільству, задовольняє потреби людини, суспільства, держави. По-друге, професійна деонтологія має власні об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом професійної деонтології є професійна взаємодія, що охоплює всю багатоманітність морально-правових, культурологічних явищ та процесів, які існують у професійній діяльності людини: професійна практика розв'язання морально-етичних ситуацій, вітчизняні і міжнародні стандарти професійної діяльності, практика дисциплінарної відповідальності, професійне мислення, почуття, професійна свідомість, правила поведінки з огляду правової, політичної, екологічної, етичної, естетичної, економічної, психологічної, педагогічної, інформаційної та інших видів культури, професійні деформації тощо. Предметом є професійний морально-етичний обов'язок, що формується в межах кожної професії з високим ступенем моральної відповідальності. Виходячи із такого розуміння предмету можна визначити основні категорії професійної деонтології: професійний обов'язок, професійна відповідальність, професійна присяга, професійна таємниця, професійне покликання, професіонал, професійне служіння, служба, службовий обов'язок, етико-деонтологічні домінанти, культура спілкування, професійна честь, професійна совість, професійна помилка та ін. Професійна деонтологія спрямована на досягнення наукових цілей – пояснення явищ і процесів морально-етичної взаємодії особистості в професії, розробку моделі особистості-професіонала, кодексів (правил) професійної поведінки, нормативів професійної культури, прогнозування тенденцій розвитку морально-етичної взаємодії в професії. По-третє, професійна деонтологія є теоретико-прикладною наукою. Досліджуючи морально-етичні проблеми, професійна деонтологія описує і пояснює феномени професійного обов'язку, відповідальності, культури тощо, створюючи при цьому систему теоретичних знань. Ці знання сформульовані в загальних деонтологічних поняттях. Разом з цим, вони набувають цінності коли втілені в практику. Адже, державний службовець, юрист, вчитель, лікар-професіонал є не лише носіями

фахових знань, а працюють дотримуючись професійної присяги, виконують професійні обов'язки, усвідомлюючи, що найвищою цінністю є життя, здоров'я, доля людини. Саме професійна деонтологія орієнтована на підготовку професіоналів із сформованими загальнолюдськими цінностями, з глибинним усвідомленням свого професійного обов'язку і відповідальності, спроможністю поставити професійні інтереси вище власних, оскільки такі професії вимагають відданості, служіння. Прикладний характер професійної деонтології виявляється в дослідженні впливу професійного обов'язку на поведінку людини в професії та поза неї, вивченні професійної взаємодії з колегами, керівництвом, клієнтами, аналізі дисциплінарної практики, дослідженні професійних деформацій та ін.

Професійна деонтологія є диференційованою наукою, оскільки кожна її галузь входить до складу різних наук: юридична деонтологія є галуззю юридичної науки, педагогічна – галуззю педагогічної науки, медична деонтологія – галуззю медичної науки. Така диференціація обумовлена особливостями практичної діяльності юриста, педагога, лікаря, що потребує відповідних фахових знань. Отже, зв'язок між юридичною деонтологією і юриспруденцією, педагогічною деонтологією і педагогікою, медичною деонтологією і медициною є прямим.

Професійна деонтологія є гуманітарною наукою. Вона ґрунтується на нормах моралі, але регулюються відносини, які виникають у процесі професійної взаємодії, нормами права. Категорії професійної порядності, чесності, гідності, милосердя, відданості є належними в професійній поведінці з точки зору деонтології і закріплюються в нормах етичних кодексів, правил поведінки, присягах, обітницях. З точки зору психології дотримання належної професійної поведінки забезпечується ціннісними орієнтаціями, світоглядом людини, наявністю розвинутого внутрішнього регулятора – совісті. Наслідком девіантності складових психологічного механізму належної професійної поведінки є порушення норм професійної етики. На жаль, ця тенденція набуває широкого розповсюдження, що є однією з причин гальмування реалізації принципу верховенства права, процесів боротьби з корупцією в системі правоохоронних органів, органів виконавчої, законодавчої влади, місцевого самоврядування. Практика засвідчує, що навіть публічне прийняття професійної обітниці, присяги не завжди має рефлексійний ефект та формує моральний обов'язок діяти відповідно до деонтологічних норм.

Отже, в умовах морально-етичної кризи необхідна трансформації норм професійної деонтології в правові, посилення юридичної відповідальності за їх порушення. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність системного розгляду проблематики співвідношення норм моралі і права в професійній діяльності, визначення галузевої належності відносин, пов'язаних із забезпеченням деонтологічної поведінки в професії, особливостей співвідношення галузей права, що регулюють зазначені правовідносини.

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Коваль, В.Г. Панов. – М., 1983. – с. 148.
2. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. – Київ: Абрис, 2002. – VI, 742 с.
3. Єхалов В.В., Клигуненко О.М., Мурзіна О.Ю. Медична деонтологія очима лікаря за фахом «Загальна практика – сімейна медицина». Сімейна медицина. 2015. № 6 (62). С. 33-35.
4. Скакун О.Ф. Юридична деонтологія: підручник. Харків: Еспада, 2008. 400 с.
5. Васильєва М. П. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога : автореф. дис... доктора пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / М. П. Васильєва. – Харків, 2004. – 38 с.
6. Вигуру К. Деонтология государственной службы / К. Вигуру. – М., 2003. – 168 с.

Олексій Халапсіс,
завідувач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

САКРАЛЬНЕ «ПРАВО НА ПРАВО» У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Майже для кожного стародавнього суспільства влада мала сакральний сенс, але конкретні форми цієї сакральності могли істотно варіюватись. У царському Римі не встановився династичний принцип правління, тому право на владу не могло розглядатися римлянами як атрибут «королівської крові». Згідно Лівія, після смерті Ромула царське місце ще близько року пустувало, а коли необхідність мати єдиного лідера громади стала очевидною, вдалися до виборів, причому батьки-сенатори надали це право народу, який, розчулившись від такої довіри, поклав відповідальність за прийняття рішення на самих же сенаторів. Після обрання Нуми Помпілія авгур провів відповідну церемонію з метою з'ясувати думку богів, і тільки після отримання необхідного підтвердження новий цар вступив на посаду [3, р. 61-67].

Юпітер міг би накласти вето на рішення сенату; тоді римлянам довелося б шукати нового кандидата в царі, але ні в цьому, ні в наступних випадках цим правом він не скористався. Боги надали римській громаді найширші повноваження самоврядування, тому питання, які стосувалися змісту законів і особистостей керівників, вона вирішувала на власний розсуд. На відміну від царів, республіканські магістрати обіймали свої посади без процедури інавгурації, а відтак – вони ще менше залежали від волі небожителів.

Проте, стародавнє римське суспільство не було секулярним, принаймні, в сучасному нам розумінні. Величезне місце в ньому відводилося сакраль-